

Г.Т. Жораева

Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан
(E-mail: gulzhamal.zhoraeva@ayu.edu.kz)

Ұлт интеллигенциясының қуғындалу тарихы XX ғасырдың 20-ж. соңы – 30 ж. басы

Мақалада ұлттың тағдырын ойлаған қазақ зиялылары қауымының XX ғасырдың 20-ж. соңы мен 30-ж. басында патша үкіметі тұсындағы орыс үкіметінің отаршылдық саясатына, кеңестік жүйе кезіндегі большевиктік биліктің қыспағына қарсы шығып, қуғын-сүргінге ұшырау тарихы зерттелген. Қазақ азаматтарын қуғындау 30-ж. қатты өршіп, мерзімді баспасөзде кеңестік жүйеге қарсы шығушылардың қатарын жұртшылыққа жариялауға белсене кіріскендігі, тұтқындалып, істі болғандар, мерзімдерін өтеп келгеннен кейін де үкімет тарапынан мұқият бақылауға алынып, олардың үстінен 1937–1938 жж. қайтадан іс қозғалып, ақыры, қуғын-сүргін құрбанына айналғаны мәлім. Қазақстандағы бұл кездердегі қуғындау барысына қазақтың ұлт зиялыларымен қатар, қарапайым жұмысшы да, шаруа да ілініп кетті. Мемлекеттік қауіпсіздік басқармасының анықтамасында бұрынғы алашордашылар мен қазақ ұлтшылдарының революцияға қарсы әрекеттері келтірілген. Халық жауы ретінде айыпталғандарға қателіктерін жариялы түрде мойындауларын талап еткен. Қысым көрсету, қорқыту нәтижесінде көпшілігі өзіне жабылған жала айыпты мойындауға мәжбүр болды. 1937–1938 жж. «халық жауы» ретінде қамауға алынған азаматтардың арасында 30-ж. жаламен сотталып келгендер, ату жазасына кесілгендердің тағдыры қарастырылған.

Кілт сөздер: ұлт интеллигенциясы, патша үкіметі, отаршылдық саясат, большевиктік билік, буржуазиялық-ұлтшылдар, қуғын-сүргін, ұлтшылдық, жікшілдік.

Кіріспе

Патша үкіметі тұсында орыс үкіметінің отаршылдық саясатына да, кеңестік жүйе кезінде де большевиктік биліктің қыспағына қарсы шығып, ұлттың тағдырын ойлаған қазақ зиялылары XX ғасырдың 20-ж. соңы мен 30-ж. басында және 30-ж. соңында қуғын-сүргінге ұшырады. Бұл қуғынға барлық оқыған қазақ азаматтары іліккен екен. Бұған дейін де «ұлтшылдықпен», «жікшілдікпен», «оншылдықпен» айыптаулар жүргізіліп, соның нәтижесінде қазақтың азаматтарын бір-біріне айдап салу кең етек алған еді.

Мақсаты

XX ғасырдың 20-ж. соңы мен 30-ж. басында патша үкіметі тұсындағы орыс үкіметінің отаршылдық саясатына, кеңестік жүйе кезіндегі большевиктік биліктің қыспағына қарсы шығып қуғын-сүргінге ұшыраған алаш зиялыларының тарихын зерттеу.

Зерттелу деңгейі мен әдістері

1929–1930 жж. ұлт интеллигенциясын қуғындау 1929 ж. Қазақ өлкелік комитетінің V пленумынан кейін басталды. Бұл пленумда буржуазиялық-ұлтшылдарға қарсы күрес жүргізу мәселесі айырықша көтерілген болатын [1; 25]. Осы пленумнан кейін қазақ зиялыларының еңбектері, әсіресе Алаш қайраткерлерінің шығармалары ығыстырылып, олардың еңбектерінде «буржуазиялық өмірді көксеу басым» деп тұжырымдалды. Барлық басылымдар жіті тексеріске алынды. Үкімет саясатын сынға алған қазақ қызметкерлерге «ұлтшыл» ретінде айыптар тағылып, бірсыпырасы жұмыстарынан қуылды. Мәселен, 1929 ж. 20 мамырда Ж. Аймауытов Қазақстандағы «ұлтшыл ұйыммен байланысы бар» деген сылтаумен тұтқынға алынып, үстінен іс қозғалынған екен [2; 22].

1929 ж. 11–16 желтоқсан аралығында болған БК(б)П Қазақ өлкелік комитеті мен Өлкелік бақылау комиссиясының біріккен пленумында оңшылдар құлақтардың мүдделерін қорғап, социализм ісіне кедергі келтіріп, кедейлер мен орташаларды үгіттеу арқылы кеңестік жүйеге қарсы қоюға бар күштерін салып отырғандығы, оңшылдардың пайымдауларына қарамастан, партия ішіндегі оңшыл уклонға және келісімпаздарға қарсы батыл күрес жүргізіліп жатқандығы айтылды. Дегенмен, әлі де болса, оңшыл уклон мен келісімпаздықтың орын алуына партия ұялары батыл күрес жүргізбей, керісінше, ауытқушыларды жасырып отырғандығы баса келтірілді. Пленум алдағы уақытта осындай партия қатарына кіріп алып, іріткі салушыларды аз уақыт арасында біржола жоюды міндеттеді [3; 46, 47].

Кенес үкіметі бұл арандату, іріткі салудың басы-қасында, сөзсіз, алашордашылар бар деген тұжырымды ұстанды. Тарихшы М. Қойгелдиевтің жазуынша, кеңестік идеологиялық аппарат Алаш идеясын өшіруге көп күш салды [4; 5].

Жіті бақылау, андудың ақыры 1930 ж. басында Алаш қозғалысының көптеген азаматтарының үстінен іс қозғалды. Ұлт зиялыларынан А. Байтұрсынов, М. Дулатов, Х. Ғаббасов, Ж. Аймауытов, М. Жұмабаев, М. Тынышбаев, Ж. Досмұхамедов, Х. Досмұхамедов, Ж. Ақбаев, Ы. Мұстамбаев, барлығы 44 азамат қуғындалды. Олар тұтқындалып, тергеу жұмыстары жүргізілді. Кейбір азаматтарды бастапқы кезде ату жазасына кесіп, кейіннен он жыл мерзімге ауыстырылды. Тек осы қайраткерлердің арасында Х. Ғаббасов ғана 1930 ж. 4 сәуірінде ОГПУ сот коллегиясының шешімімен Қылмыстық Ережесінің 58-бабының 2-тармағына сәйкес «кеңес территориясында қарулы көтеріліс жасап, үкіметті басып алуды көздеді» деген айыппен ату жазасына кесіліп, бұл үкім 1931 жылғы сәуірінде орындалды [5; 218, 219].

Қазақ азаматтарын қуғындау 30-ж. қатты өрши түсті. Мерзімді баспасөзде кеңестік жүйеге қарсы шығушылардың қатарын жұртшылыққа жариялауға белсене кірісті. 1929–1930 жж. тұтқындалып, істі болғандар, мерзімдерін өтеп келгеннен кейін де үкімет тарапынан мұқият бақылауға алынып, олардың үстінен 1937–1938 жж. қайтадан іс қозғалып, ақыры қуғын-сүргін құрбанына айналды. Қазақстандағы бұл кездердегі қуғындау барысына қазақтың ұлт зиялыларымен қатар, қарапайым жұмысшы да, шаруа да ілініп кетті.

1936 ж. 5 тамызда құпия түрде Қазақ өлкелік комитетінің бюро жиылысы болып, 29 шілдедегі БК(б) П-ның жабық хаты талқыға алынып, соның негізінде барлық облыстық, аудандық, қалалық комитеттерде үкіметке қарсы террористік жұмыс жүргізіп жүрген белсенділерді анықтау жөнінде Қаулы қабылданды [6]. Осы Қаулыдан кейін «халық жауларын» анықтау ісі қарқын алды. 1936 жылғы 1 қарашадағы мәлімет бойынша, 29 шілдеден бергі аралықта партия қатарынан фашистік-троцкистік-зиновьевшілдік бағытты қуаттаушы 43 контрреволюционерлердің әшкереленген [7; 15–17].

БК(б)П Қазақстан өлкелік комитетінің VI пленумында партия қатарына кіріп кеткен троцкист-зиновьевшіл бандиттер, контрреволюцияшыл ұлтшылдар мен ұлт арасына іріткі салып отырған азғын топтардан тазарту жұмысының қарқынды жүріп жатқандығын айтқан С. Нұрпейісов 1936 ж. 1 тамызға дейін партия қатарынан лайықсыз деп 432 коммунист шығарылғандығын, алайда бұлардың 269-ы қайтадан партия қатарына қабылданғандығын, бұндай қателіктерге жол берілуінің себебі, партия идеологиясының дұрыс жүргізілмеуі, үгіт-насихат жұмыстарының ақсауы деп атап өткен [8; 343].

Мемлекеттік қауіпсіздік басқармасының анықтамасында бұрынғы алашордашылар мен қазақ ұлтшылдарының революцияға қарсы әрекеттері белсенді түрде өсіп келе жатқандығы баса келтірілді. Олар Кенес өкіметіне қарсы шығып, Батыс Қытайға кеткен қазақ эмигранттарымен тығыз байланыс орнатып, «Түрік халық партиясын» құру идеясын насихаттап, кеңестік Қазақстанды КСРО-дан бөліп әкетуді көкесп, троцкистшілер-зиновьевшілдермен бірлесіп, солардың айтқанын іліп әкетіп отырғандығы айтылды. Тіпті бұл анықтамада, мәселен, Оңтүстік Қазақстан облысына қарасты Шаян ауданында революцияға қарсы троцкистшілдік топ құрылып, оны троцкист Прудько басқарып, оның құрамында партия мүшелері аудандық қаржыландыру бөлімінің меңгерушісі Нұрыш Әлімбетов, аудандық халық ағарту бөлімінің меңгерушісі Жирен Малтабаров, бұрынғы аудандық газеттің редакторы Әби Құлбаев мүше болған, делінді. Осы анықтамаға сүйенсек, Прудько өзінің әрекеттерін Әлімбетов арқылы жүзеге асыруды ойлаған.

Осындай топ Мирзоян атындағы Қызылша совхозында да құрылғандығы хабарланды. Бұл топты троцкистшілер Нестеров пен Коваленко басқарып, оған бұрынғы бай тұқымынан шыққан Қырғыз Республикасының Жоғарғы Сотының бұрынғы мүшесі, 1931 ж. революцияға қарсы пиғылы үшін істі болған ұлтшыл Сәуірбек Төленов пен бұрынғы комсомол мүшесі, агроном Рахымбай Қазыбаев мүше болғандығын анықтаған. Р. Қазыбаев Нестеровтың ықпалымен комсомол қатарынан шыққан делінді.

Осы анықтамада көрсетілгендей, Қостанай облысының Торғай аудандық атқару комитетінің хатшысы Кәрім Жапанов, Атқару комитетінің қызметкерлері Зейнолла Зарипов пен Зәкір Шұбатбаевтар да троцкистермен байланыста болған. Осы аталған топтағылар социалистік жүйені жамандап, Троцкийдің ұстанымдарына бас шұлғып, қолдау көрсетіп отырғандығын баса келтірді [9; 205–210]. Осы хаттың өзінен-ақ аз уақыттың ішінде 29 шілдедегі троцкистшіл-зиновьевшіл блоктың қызметін әшкерелеу барысының қазақ жерінде қарқынды түрде жүргізілгенін байқау қиын емес.

1936 жж. аяғына дейін жауапты, басшылық қызметтегілердің арасынан 2212 «жат пиғылдылар» әшкереленіпті. Олардың арасында өлкелік, облыстық, қалалық аппараттардан — 177, сауда-шаруашылық саласынан — 317, сот-тергеу аппаратынан — 102, аудандық атқару комитеті мен оның бөлімдерінен — 219, МТС пен совхоз директорлары — 102, колхоз басшысы — 629, ауылкеңес төрағасы — 249 қызметкерлер «халық жауы» ретінде айыпталып, қамауға алынған [10].

Жалпы, халық жауы ретінде айыпталғандарға қателіктерін жариялы түрде мойындауларын талап еткен. Қысым көрсету, қорқыту нәтижесінде көпшілігі өзіне жабылған жала айыпты мойындауға мәжбүр болды. Бұлардың арасында алашшыл ұлт зиялылары да болды. Мәселен, 1930 ж. 4 сәуірде 10 жылға лагерге қара жұмысқа кесілген Мағжан Жұмабаев Е.П. Пешкованың көмегімен 1936 ж. 2 маусымында айдаудан босап үйіне оралған еді [11; 219]. Алайда ұлт зиялыларын қуғындау басталған кезде Мағжанның да үстінен іс қозғалды.

1937 ж. 21 мамырда Мағжан Жұмабаев ҚазақКСР Халық комиссарлар кеңесінің төрағасы Ораз Исаевқа жіберген ашық хатында өзінің кезінде кеңестік жүйеге қарсы шыққандығынан түзету-еңбек мекемесінде болып келгендігін, бұрынғы ұлтшыл-алашордашыл қателіктерінің қайталамайтындығына сендірді [12]. Бұл амалсыздан жазылған хат еді. Алайда бұл хат оны аман алып қалмады. 1937 ж. 30 желтоқсанында ол тұтқындалып, 1938 ж. 11 ақпанында атылды.

1937–1938 жж. «халық жауы» ретінде қамауға алынған азаматтардың арасында 30-жж. жаламен сотталып келгендер болды. Солардың арасында бұрынғы партия мүшесі, Ақсу ауданының хатшысы болған Мақсұт Жылысбаев 1933 ж. 21 қазанында тұтқындалып, ОГПУ үштігінің шешімімен басында 5 жылға, кейіннен 3 жылға Батыс Сібірге, Томск қаласына айдауға жіберіледі. Қазақстанға қайтып оралғаннан кейін 1937 ж. 14 тамызында қайтадан тұтқындалып, ату жазасына кесілген [13; 109].

Қазақтың азаматтарын қуғындау үдерісі 1937 ж. жаз айында үдеген. Бұл әсіресе Қазақстан К(б)П-ның I-съезінің шешімінен кейін жандана түсті. Ленин идеясын қарсы ұлтшылдармен аяусыз күрес жүргізуге шақырған осы съезд ұлт азаматтарын бір-біріне қарсы қойды. Нәтижесінде бірін-бірі қаралаған домалақ арыздардың қатары көбейді. Баспасөз беттеріне жариялаған мақалалардың басымы осы сарында болды.

Сол кездерде «Социалистік Қазақстан», «Казахстанская правда», «Лениншіл жас», «Ауыл коммунисті» және тағы басқа газеттер мен журналдарда жарияланған мақалалар барлық саладағы азаматтардың «халық жауы» деп қуғындалуына себепші болды. Мәселен, «Социалистік Қазақстан» газетіне жарияланған «Қалдықтардың бет пердесі ашылсын» атты домалақ хат өнер саласындағы азаматтарды қаралады. Биші, Қазақстанның халық әртісі Шара Жандарбекова-Жиенқұлованың шыққан тегі бай тұқымынан екендігі келтірілген бұл мақалада: «Колхозшының қызы» болып, ата-тегін жасырып, Жандарбековтың атымен, ұлтшыл-фашист, халық жауы Жүргенов, Тоғжанов, театрдың директоры болып келген Қадырбаевтың қолтықтауларымен Кремльге еніп, ұлы данышпан, халық көсемі Лениннің шәкірті — Сталиннің қолын ұстап, «Еңбек орденін» алған жоқ па? Алды. Шара Алматының алдыңғы қатардағы бай, 1928 ж. конфескеленіп кеткен Байбұлан Жиенқұловтың қызы..., Жандарбеков Құрманбек 15 жыл болыстық управитель болғанның баласы... көпшілік болып Жүргеновтің қалдықтарын бет-ажарына қарамай аластатуымыз керек» делінді [7; 119–121].

Қорытынды

Ұлт зиялыларының, үкімет қызметіндегі қазақ қызметкерлерінің, тіпті қарапайым жұмысшы, шаруалардың арасынан «халық жауын» іздеу ірі науқанға айналды. Мұрағат құжаттарына, тәуелсіздігімізді алғаннан кейін зерттелініп жарық көрген еңбектерге сүйенсек, халықтың басына төнген қара бұлт 1937–1938 жж. сейілмей, керісінше, қоюлана түскен екен. Ұлтына адал қызмет етіп, елдің іргесін көтеріп, саяси, экономикалық, мәдени дамуына бар үлесін қосқан қайраткерлердің басымы қуғын-сүргін құрбанына айналған. Ұлт азаматтарының өткен өмірлерін жіпке тізгендей тексеріп, ілік тапқан үкіметтің «шаш ал десе, бас алатын» қолшоқпарлары партия жиналыстарында, бюроларында, съездерде қанша жауды әшкерелегендіктерін жарыса айтып, үкімет пен партияның тапсырмасын бұлжытпай орындағандарына мәз болды. Ауылдағы қарапайым шаруалардың «жапон тыңшысы» деп қуғындалуы бұл арнайы жоспардың бір тармағы еді.

1938 жылдың 15 қыркүйегінде БК(б)П ОК Саяси бюросының шешімімен «ұлтшылдыққа» қарсы операция тоқтатылды. 1938 ж. 1 тамызынан кейін қамауға алынғандардың ісін жергілікті сот органдары мен Арнайы кеңестер қарап, шешетін болды. Украина, Қазақстан, Қиыр Шығыс өлкелеріндегі облыстарыда арнайы үштіктер құрылды.

Үштіктердің қызметі екі айға ғана созылып, 15 қарашадағы Сталин мен Молотовтың қол қойған Жарлығымен осы үштікке жіберілген істерді қарау тоқтатылды [14; 323, 324]. Бір өкініштісі сол, екі ай ішінде нақатан-нақат тұтқындалғандардың көпшілігі ақ, қарасы анықталмай, «үштіктердің» шешімімен атылып кете баруы.

XX ғасырдың 30 жж. қуғын-сүргінге ұшыраған азаматтардың басымы әлі де болса ашылмай жатыр. Олардың отбасылары да кеңес үкіметі тұсында «халық жауының жанұясы» деген қара дақтан арыла алмай келді. Кейбірінің артында іздеушілері болмаған соң жабулы күйінде қалды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Бүкілодақтық Коммунистік (большевиктер) партиясы Қазкрайкомының V пленумының қаулылары мен қарарлары. — Алматы, 1929. — 82 б.
- 2 Дүйсенова Н. Алаштың қилы жолдары / Н. Дүйсенова. — Алматы: Асыл кітап, 2009. — 192 б.
- 3 Қазақстан Коммунистік партиясы съездерінің, конференцияларының және пленумдарының қарарлары мен шешімдері (1928–1937). — 2-бас. — Алматы: Қазақстан, 1988. — 2 т. — 412 б.
- 4 Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы / М. Қойгелдиев. — Алматы: Мектеп, 2017. — 656 б.
- 5 Смағұлова С. Алаш деп ғұмыр кешкен / С. Смағұлова // Мир Большого Алтая. — 2017. — № 3. — С. 3–11.
- 6 ҚР ПА. — 141-қ. — 1-т. — 10592-іс. — 430-п.
- 7 Политические репрессии в Казахстане в 1937–1938 гг.: сб. док. / Отв. ред. Л.Д. Дегитаева. — Алматы: Казахстан, 1998. — 336 с.
- 8 Смағұлова С.О. Қазақ мерзімді баспасөзі: шығу тарихы мен деректік маңызы (XX ғ. 20–30-жж.) / С.О. Смағұлова. — Алматы: Елтаным, 2011. — 432 б.
- 9 «Алаш» қозғалысы. Движение «Алаш». Январь 1929 — июль 1938 гг.: сб. док. и материалов: құжаттар мен материалдар жин. Қантар 1929 ж. шілде 1938 ж. / Құраст. Е.М. Грибанов, Н.Р. Жағыпаров. — Т. 3. — Кн. 2. — Алматы: Елшежіре (Алаш мұрасы), 2007. — 344 с.
- 10 ҚР ПА. — 141-қ. — 1-т. — 11459-іс. — 39, 40-п.
- 11 Жангуттин Б.О. Магжан Жумабаев «Мой казак, ненастья час настал». Страницы биографии / Б.О. Жангуттин. — Алматы, 2016. — 220 с.
- 12 ҚР ОМА. — 5-қ. — 21 с-т. — 200-іс. — 19–21-п.
- 13 Красный террор: Политическая история Казахстана: сб. докум. матер. полит. репрессий 20–50-х гг. XX века / Сост. М.К. Койгелдиев, В.И. Популях, Ш.Б. Глеубаев. — Алматы: ТОО «Типография оперативной печати», 2008. — 307 с.
- 14 Хаустов В.Н. Сталин, НКВД и репрессии 1936–1938 гг. / В. Хаустов, Л. Самуэльсон. — М.: РОССПЭН; Фонд Первого Президента России Б.Н. Ельцина, 2010. — 430 с.

Г.Т. Жораева

История репрессий казахской интеллигенции (конец 20-х – начало 30-х гг. XX века)

В статье рассмотрена история репрессий казахской интеллигенции в конце 20-х – начале 30-х гг. XX века, боровшейся за судьбу своего народа против колониальной политики, начавшейся в период царизма и получившей свое продолжение в эпоху Советской власти. Репрессии в отношении национальной интеллигенции 1929–1930 гг. начались в 1929 г. после V Пленума Казахского краевого комитета. В течение этого периода многие интеллигенты были арестованы, сосланы, а после возвращения из ссылки попали под строгий контроль, более того, в период 1937–1938 гг. против них были опять возбуждены дела и многие из них были расстреляны, став жертвой непрекращающихся политических репрессий. Преследование этих людей в Казахстане, наряду с казахской интеллигенцией, сопровождалось обычными рабочими и крестьянами. В определении Комитета государственной безопасности были приведены антиреволюционные действия бывших союзников Алаш-Орды и казахских националистов. Обвиняемым «врагам народа» потребовали публично признать свои ошибки. Большинство из них были вынуждены признать обвинительный приговор в результате давления и запугивания. Среди тех граждан, которые были арестованы в качестве «врагов народа» в 1937–1938 гг., были рассмотрены судьбы обвиняемых в 30-х гг., и лица, приговоренные к смертной казни.

Ключевые слова: национальная интеллигенция, царское правительство, колониальная политика, большевистская власть, буржуазные националисты, репрессии, национализм, групповщина.

G.T. Zhorayeva

The history of the repressions of the Kazakh intelligentsia (the late 20's – early 30's of the 20th century)

In the article the history of the repressions of the Kazakh intelligentsia in the late 20s – early 30s of the twentieth century is considered, fighting for the fate of their people against the colonial policy that began during the tsarist period and received its continuation in the era of Soviet power. Repressions against the national intelligentsia of 1929–1930 began in 1929 after the V Plenum of the Kazakh Regional Committee. During this period, many intellectuals were arrested, exiled, and after returning from exile they came under strict control, moreover, in the period 1937–1938 they were again prosecuted and many of them were shot, falling victim to incessant political repressions. The persecution of these people in Kazakhstan, along with the Kazakh intelligentsia, was accompanied by ordinary workers and peasants. The anti-revolutionary actions of the former allies of Alash-Orda and the Kazakh nationalists were brought to the office of the State Security Committee. The accused «enemies of the people» demanded to publicly admit their mistakes. Most of them were forced to admit a conviction as a result of pressure and intimidation. Among those citizens who were arrested as «enemies of the people» in 1937–1938, the fate of those accused in the 1930s and those sentenced to the death penalty were considered.

Keywords: national intelligentsia, royal government, colonial policy, Bolshevik power, bourgeois-nationalists, repressions, nationalism, separatism.

References

- 1 Bukilodactyc Kommunistik (bolshevikter) partuasy Kazkraikomynyn V Plenumynyn kaulilary men kararlary (1929). [All-union Communist Party of Bolsheviks. Resolutions of the V Plenum of Kazkraykom]. Almaty [in Kazakh].
- 2 Duisenov, N. (2009). *Alashynkily zholdary [Tough ways of Alash]*. Almaty: Asyl kitap [in Kazakh].
- 3 Kazakstan Kommynistik partuasy sezderinin, konferentsualarynyn jane plenumdarynyn kararlary men sheshimderi (1928–1937) (1988). [Resolutions and decisions of congresses, conferences and plenums of the Communist Party of Kazakhstan (1928–1937)]. (2d ed.). Almaty: Kazakhstan [in Kazakh].
- 4 Koigeldiev, M. (2017). *Alash kozhalysy [Revolution of Alash party]*. Almaty: Mektep [in Kazakh].
- 5 Smagulova, S. (2017). Alash dep humyr keshken [He lived for Alash]. *Mir Bolshoho Altaia – The World of Great Altay*, No. 3, 3–11 [in Kazakh].
- 6 KR PA [Archives of the President of the Republic of Kazakhstan]. 141-k., 1-t., 10592-is. 430 [in Kazakh].
- 7 Degitaeva, L.D. (1998). *Politicheskije repressii v Kazakhstane v 1937–1938 hh.: sbornik dokumentov [Political repressions in Kazakhstan in 1937–1938: collection of documents]*. Almaty: Kazakhstan [in Russian].
- 8 Smagulova, S.O. (2011). *Kazak merzimdi baspasozhi: shygu tarihy men derektik manyzy (XX g. 20–30 jj.). [Kazakh periodical press: history of origin and historical significance (20–30th centuries)]*. Almaty: Eltanym [in Kazakh].
- 9 Alash kozhalysy Yanvar 1929 — iiul 1938 hh. Sbornik dokumentov i materialov: Kuzhattar men materialdar zhinahy Kantar 1929-shilde 1938 . (2007). [Revolution of Alash party Collection of articles and materials: January 1929-July 1938]. Almaty: Elshezhire (Alash murasy). (Vol. 3. Kn. 2) [in Kazakh].
- 10 KR PA [Archives of the President of the Republic of Kazakhstan]. 141-k., 1-t., 11459-is. 39, 40-p. [in Kazakh].
- 11 Janguttin, B.O. (2016). *Mahzhan Zhumabaev «Moi kazak nenastia chas nastal». Stranitsy biohrafii [My Kazakh, bad weather hour has come; pages of biography]*. Almaty [in Russian].
- 12 KR OMA [Central state archives of the Republic of Kazakhstan]. 5-k., 21 s-t., 200-is. 19–21 [in Kazakh].
- 13 Koigeldiev, M.K., Populiah, V.I., & Tleubaev, Sh.B. (2008). *Krasnyi terror: Politicheskaja istoria Kazahstana: sbornik dokumentalnykh materialov politicheskikh repressii 20–50 hodov XX veka [Red Terror: Political History of Kazakhstan (Collection of Documentary Materials of Political Repressions of the 20–50s of the 20th Century)]*. Almaty: TOO «Tipohrafiia operativnoi pechati» [in Russian].
- 14 Haustov, V.N., & Samuelson, L. (2010). *Stalin, NKVD i repressii 1936–1938 hh. [Stalin, PMIA and repressions in 1936–1938]*. Moscow: ROSSPEN; Fond Pervoho Prezidenta Rosii B.N. Eltsina [in Russian].